

Kouwe Drukte

jaargang 13 - nummer 35 - mei 2009

uitgave van

verzameling
De Doolster

Inhoud

Omslagillustraties	3
Schaatsenrijden 2009	3
De schaatsen in kinderboeken (3)	4
Reactie op De schaatsenslijperij	6
Duitse schaatsen op pootjes	7
IJswegenkaarten (5) Haarlem en omstreken	10
Een "nieuwe" schaatsenmaker?	13
Elfstedenknipsels (2).....	13
Rijmen van de Roef.....	17
Springskate Jumping Jack	18
Natuurijs	18
Vitrine	20
10 jaar Groninger museum.....	22
Mijn eigen website	23
De Natten en Drogen	23
Vraag en Aanbod (3x)	25
Ten IJse (5) – Een steekpartij op scaverdinen?	27
Boek en Zopie	32
Poolsterzegels	35
Poolsterpuzzel (2).....	36
Colofon	39

Medewerkers

Martin van der Bij, Ad de Boer, Kees den Braber, Anrie Broere, René Diekstra, Jan Gores, Aukje de Haan, Krijn vd Ham, Alex Kampinga, Harry Karssies, Matthy van Klaveren, Toon Kolenberg, Frits Locher, Henk J Meijering, IJscub Lambert Melisz, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof, Teun Wanink, Marianne van Zuijlen.

ISSN 1572-4476

Omslagillustraties

De Poolsterpuzzel (2) verwijst naar dit Friese schaatsje wat in het bezit is gekomen van Harry Karssies

Op de achterzijde een foto gemaakt door Jan Gores van een bronzen beeld van twee schaatsers.

Beschrijving en opschriften: Bronzen beeld van twee schaatsers.

Kunstenaar: Theo van der Nahmer (Stratum, Eindhoven 1917-Den Haag 1989), beeldhouwer en tekenaar (RKD database – Wikipedia).

Informatie:

Arjen Kok en Lily van Ginneken, Haagse beelden: Gids voor Haagse beelden in de openbare ruimte (Den Haag 1991), nr. 314.

Schaatsenrijden 2009

*De eerste stappen op het ijs
Brenge je evenwicht al van de wijs
En dan de schaatsen aangedaan
Je moet proberen recht te staan
Een streek hier een sul daar
Houd altijd knieën bij elkaar
Het leren schaatsen is soms moeilijk
Vooral dat vallen is verfoeilijk
En als je dan eenmaal rijdt
Van stoel of rekje bevrijdt
Dan is het schaatsenrijden
Een kunst om goed te glijden*

*Het was een doordeweekse dag
Dat ik dit ijsprinsesje zag
Niet het schaatsen viel me op
Maar de schaatsen waren top
Ze reed nog op echte houtjes
Het zijn echt hele oudjes
Familiestukken zijn het vast
Waarop dit kindervoetje past
Minstens tachtig jaren oud
Gemaakt toen van het beste hout
Kijk hoe zij op deze houtjes rijdt
En dat in onze plastic tijd
Het is te prijzen en te eren
Zo moet je schaatsen leren
Een trotse Opa langs de baan
Ziet de traditie verder gaan*

Lambert Melisz

Attentie

Indien u het lidmaatschapsgeld nog niet betaald heeft als wij Kouwe Drukte 36 gaan versturen, wordt u van de verzendlijst gehaald.

De schaatsen in kinderboeken (3)

Na de gewone, Nederlandse, houten schaatsen die in de eerste twee delen (KD 31 en KD 33) aan de orde zijn gekomen, zijn de "buitenlanders" aan de beurt. In oudere kinderboeken kan een jongen met Amerikaanse schaatsen de blits maken, maar in kinderboeken die na 1945 zijn verschenen worden ze niet meer genoemd. De Noren die ik al in vooroorlogse kinderboeken tegenkwam, nemen die rol dan over.

Amerikaanse

De capriolen van een "fatje" op zijn blinkende Amerikaanse schaatsen wekt de lachlust op van een meisje dat met haar ouders op de vijver in het Haagse Bos aan het schaatsen is. Hij ziet er met zijn kleding en schaatsen uit als een kampioen, maar kan er niets van (Jetske v.d. Burg-Hora Adema, *Joke Gerritsma*, 1910).

J.H. Brinkgreve-Entrop beschrijft in *Vriendinnen aan het water* (1935) hoe een Amsterdams gezin naar Utrecht verhuist, naar een nieuwere wijk vlakbij het Merwedekanaal. Als er geschaatst kan worden - het is verbazingwekkend hoe snel het ijs vertrouwd is - ontstaat het probleem dat niet iedereen schaatsen heeft. Eén van de zoons uit het gezin wil net als een vriendje rondrijders, echte Amerikaanse schaatsen hebben, die je aan je schoenen schroeft, waardoor het gezeur met de banden afgelopen is. Dat ze volgens de vader wel negen gulden kunnen kosten, is wel een tegenvaller. Toch gaat de jongen ze kopen van zijn spaargeld. De voetbal moet wachten, eerst gaat hij voor nog net geen drie gulden

Amerikaanse schaatsen kopen. Brinkgreve-Entrop beschrijft nauwkeurig hoe de schaats vastzit: "Kees zette zijn voet op de ijzeren zool van de schaats. Deze zool had opstaande kanten. Wanneer Kees met een sleutel om een van boven vierkante schroef draaide, kwamen de opstaande zijden steeds dicht bij Kees' voet tot tenslotte de schaats zo vast zat als een muur." Dat schroefschaatsen ook nadelen hebben merkt Kees als hij bij een val het sleuteltje verliest. Hij moet op kousenvoeten naar huis

Stadse notariszoon Dick waar Jaap Schilt dik bevriend mee raakt en oplossingen bedenkt voor de problemen die opdoemen, rijdt op een paar echte Amerikanen die aan zijn schoenen zitten vastgeschroefd (Piet Begeer, *Jaap Schilt de zoon van den visser*, 1943).

Noren

Op de omslag van A.D. Hildebrand, *De "opschepper" van de derde klas* (1939) heeft illustrator P. Stempels Leo de opschepper net als in de tekst met Noren en plusfour afgebeeld. Die schaatsen, prachtige, blin-

kende Noren, vastgemaakt aan speciale schaats schoenen, en die er duur en keurig uitzien, wekken bewondering op bij Ruut, de jongen waar Leo in huis is gekomen.

De schaatstocht van het meisje Freddy uit het gelijknamige boek (Lotte Tracy, *Freddy* [s.a.]*) met vrienden wordt gemaakt in een winter in de Tweede Wereldoorlog. Vanuit (in die tijd) een westelijke buitenwijk rijdt het clubje via Sloten naar de Amstelveense Poel. Twee van de jongens rijden met strakke grote slagen op hun prachtige Noorse schaatsen.

Een gulle oom gaat in *Rondom de toren* (C.E. Potharst-Gimberg, 1949) met zijn neef en nicht naar de sportwinkel om schaatsen te kopen. Guus kijkt met grote ogen naar de toonbank, want daar liggen zulke prachtige Noren.

In *Jij bent het, Else* (Betty van der Plaats, 1957) zijn Noorse schaatsen, die met de schoenen negenendertig gulden kosten, de hartewens van Luuk, de jongste uit het door de oudste, Else, gerunde huishouden van vier ouderloze kinderen.

De drie vrienden uit *Overval bij de hoge brug* (M. Bakker, 1965) rijden waarschijnlijk gewoon op houten schaatsen. Tijdens een schaatstocht in de omgeving van de Gronings-Friese grens over Het Kanaal (waarschijnlijk het Van Starckenborghkanaal/ Prinses Margrietkanaal) geven de jongens commentaar op andere schaatsers. Zoals "... Da's d'r eentje op dure noren. Nou, je zakt behoorlijk door je enkels, broer! Jij haalt de Groene Weide niet, met je mooie trainingspak en je fraaie muts! ..."

In *De tocht* (George Hulskramer, 1990), *Rugnummer 28* (Riet Gerritse Smits,

1979) en *Naar de start!* (Ria Visser, 2001) is schaatsen op Noren heel normaal. De kinderen in beide laatste boeken doen zelfs aan echte schaatstraining.

De vader van Frits uit *De winnende race* (Roel Jager, [s.a.]) heeft niets met "die nieuwerwetse Noren waar tegenwoordig iedereen haast van ondersteboven is." Hij blijft trouw aan zijn Friese doorlopers. Zoonlief gaat er niet tegen in, maar hij twijfelt. Alle snelle mannen op de schaats gebruiken immers dat "nieuwerwetse model." Zijn droombeeld om op Noren te schaatsen wordt werkelijkheid als hij een schaatswedstrijd wint en daarmee in het bezit komt van "een paar originele Noorse schaatsen."

Ik wil afsluiten met een curieus verhaal over Bob Barents (Flip van Staveren, *Bob Barents wint in Noorwegen*, [s.a.]), zoon van de fabrikant van de Bascha-schaats, die het vak gaat leren in de fabriek van de Noorse Karlssonschaats. Kun je je voorstellen dat een zoon (of dochter!) van de Viking-fabriek stage gaat lopen bij een concurrent?

Ik ben er vanuit gegaan dat de Baschaats een type Noor is, maar op de anonieme tekeningen zie ik eerder ijshockeyschaatsen. Of je op deze schaatsen een hardrijwedstrijd kunt winnen

Marianne van Zuijlen

Met dank aan Ed Braakman voor de foto van de Amerikaanse schroefschaats.

**) noot van de redactie: [s.a.] "sin anno" = zonder jaar.*

Reactie op De schaatsenslijperij

In zijn artikel *De Schaatsenslijperij* (KD35) noemde Teun Wanink het aluminium JOHA slijpblok. Kees den Braber vist daarover in zijn geheugen.

JOHA staat voor Jaap Overbeke uit Den Haag. Overbeke had het slijpblok ontwikkeld en bracht het in de late vijftiger jaren zelf aan de man. Hij maakte 's zomers vaak een ronde op de fiets in de wijde omgeving. Hij was soms wel vier uur onderweg en daarbij deed hij ook Zoetermeer aan, waar ik toen woonde. Achterop de bagagedrager had hij één slijpblok als showmodel. Hij verkocht ze overal. Na bestelling werden ze met de bode aan huis gebracht. Overbeke verkocht ook schaatsen. Hij had een sportzaakje aan huis, maar was 's zondagsochtends ook altijd te vinden op het kunstijsbaantje van de HOKIJ. Ik trainde daar ook, samen met Jaap Havekotte, Egbert van 't Oever, Wim van der Voort, Kees Broekman, Slingelandt en anderen.

Kees den Braber

Opmerking redactie:

JOHA is dus klein begonnen, maar wel een grote naam geworden. JOHA slijptafels worden tegenwoordig op de markt gebracht door Zandstra Sport.

Duitse schaatsen op pootjes

Reacties op de oproep in KD34

Het betreft schaatsen-op-pootjes met de aanduiding DGRM (Deutsches Reichs Gebrauch Musterschutz) en de patentnummers 174052 en 174053, die zijn aangebracht op de moeren van de pootjes aan de onderkant van de voetstapels. Het patent betreft de voetstapel en is verkregen door Emil Theil uit Remscheid op 26 april 1902.

Dankzij de inbreng van Ad de Boer, Hajo Jungbluth, Jitse Hotsma, Wim Molenveld, Kees den Braber, Alex Kampinga, Wouter Griffioen, Jan van Eijk, Fred de Vegt, Wiebe Wijnja, Matthy van Klaveren en Hans van der Donck (Westlands Schaatsmuseum) kan er nu een definitief (?) overzicht worden samengesteld. Ik vermoed echter dat ook anderen dit soort schaatsen hebben.

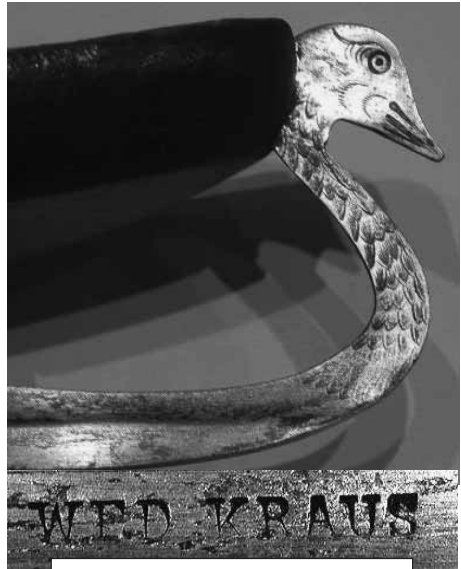
We onderscheiden de schaatsen-op-pootjes met de genoemde patentnummers

in schaatsen met en zonder zwanekop. Slechts in één geval gaat het om schaatsen-op-pootjes zonder patentnummers.

Zwanenkop (6x):

5 exemplaren zonder merkteken met stempel "staal";

1 exemplaar met het stempel van de verkoper Wed. Kraus (uit Rotterdam).

Coll. Westlands Schaatsmuseum

Zonder zwanenkop (13x):

1 exemplaar met stempel "Hert met St. Hubertus kruis, links daarvan een p en rechts daarvan een d";

3 exemplaren met stempel "3 Eikeltjes" van de firma Johann Caspar Voormann & Sohn;

1 exemplaar met het stempel E.M en het stempel "Staal";

3 exemplaren met het stempel E.M., waar

van boven op het hout van de voetstapel het (rond)stempel DGRM met de patentnummers 174052 en 174053 voorkomt;
 2 exemplaren zonder stempel;
 1 exemplaar met alleen stempel "staal" en tevens boven op het hout van de voetstapel het (rond)stempel DGRM;
 1 exemplaar met het stempel "staal" en de naam van de verkoper W.J. Lauwers (Amsterdam) in het ijzer en boven op het hout van de voetstapel het (rond)stempel DGRM met de patentnummers 174052 en 174053;
 1 exemplaar met alleen stempel "stahl"

Zonder zwanekop en zonder patentnummers (1x):

1 exemplaar met alleen stempel "staal"

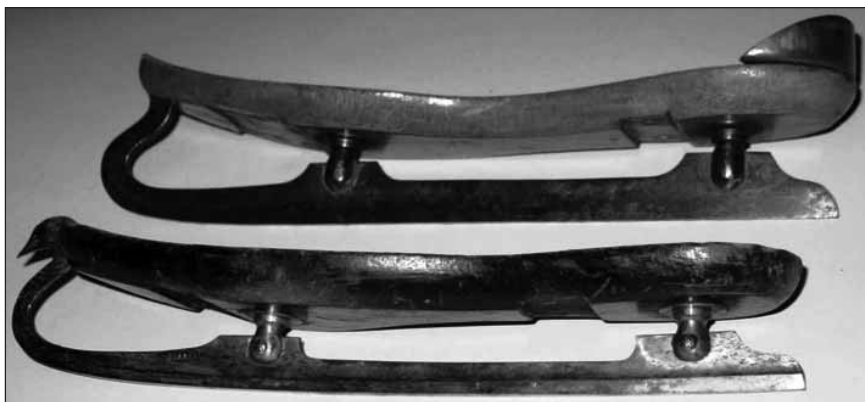
Coll. Jan van Eijk

Ik werd er door Jitse Hotsma op attent gemaakt dat de schaatsen-op-pootjes (zonder zwanenkopje) van Fa. G.S. Ruiter uit Akkrum wel erg veel lijken op die met zwanekop.

Bij het vergelijken van mijn paar-op-pootjes van Ruiter met mijn paar Duitse zwanenkop-op-pootjes bleken de overeenkomsten heel erg groot (zie foto's hieronder). Ik denk dat we dus mogen aannemen dat de firma G.S. Ruiter – na het verlopen van het patent op de

voetstapel in 1905 – dit model in productie heeft genomen. Verder heeft – voor zover ik weet - ook T. Faber uit Beetsterzwaag een dergelijke schaats gemaakt.

Frits Locher

*De vorm van de voetstapel van G.S. Ruiter (bruin) en de Duitse zwanenkopschaats van Emil Theil (zwart) komt sterk overeen.
Collectie Frits Locher*

IJswegenkaarten (5) – Haarlem en omstreken

Op 25 februari 1907 vond de oprichting plaats van de IJsvereeniging Haarlem en Omstreken. Deze vereniging wordt goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 22 juni 1907 en niet zoals een afdruck van een brochure in het boekje *Wanneer ijs en weder Haarlem dienen* doet geloven op 22 januari 1907. Het boekje is uitgegeven ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de IJscclub voor Haarlem en Omstreken in 1994. De IJscclub is opgericht in 1869, dus 38 jaar voor de oprichting van de IJsvereeniging. In 1968 gaat de IJsvereeniging samen met de Hardrijdersclub Haarlem van de NVBHS (Nederlandse Vereniging ter Bevordering van het Hardrijden op de Schaats) op in de IJscclub voor Haarlem en Omstreken. Het doel der IJsvereeniging uit 1907 wordt in de brochure omschreven als *‘Doelmatige werkverschaffing op het openbare ijs en bevordering van gelegenheid tot het maken van ijstochten dooraanleg van goede banen.’* In de brochure staat de Burgemeester van Haarlem, Jhr. Mr. W.B. Sandberg, als *‘Eerevoorzitter’* genoemd en de burgemeesters van zes omliggende gemeenten alsmede de Dijkgraaf Haarlemmermeer als *‘eereleden’*. Ook het bestuur staat genoemd en een van de commissarissen is Charles Louis Francois Sarlet de Soiron (27 april 1864 - 25 maart 1945). Hij werd in 1902 geraadpleegd door het bestuur van de IJsbond Hollands Noorderkwartier, toen de eerste plannen voor het uitgeven van de ijskaart van de IJHN ter sprake kwamen. In het *Haarlem jaarboek 1944-1945* staat

naar aanleiding van zijn overlijden een *‘In Memoriam’* opgenomen. Sarlet was een bekende figuur in de wereld der journalistiek en in het plaatselijk verenigingsleven. Via een administratieve werkkring bij de firma Joh. Enschedé & Zonen deed hij in 1894 zijn intrede in de redactie van de *Opregte Haarlemse Courant*. Zijn functie van redacteur-verslaggever bracht hem in aanraking met vele plaatselijke organisaties, aan wier arbeid hij een werkzaam aandeel nam. Behalve bij de A.N.W.B., IJsvereeniging Haarlem en Omstreken, IJsbond Hollands Noorderkwartier was hij o.a. actief bij de commissie Koninginnedag, Volksbond tegen Drankmisbruik, Ned. Natuurhistorische Vereeniging en nog een handvol organisaties.

In de notulen van de bestuursvergadering van donderdag 23 november 1916 lezen we de volgende passage: *‘Het voorstel van den heer Sarlet, om een ijskaart van de omgeving van Haarlem te doen teekenen en drukken, vindt veel bijval. Onder levendige bijval van de vergadering neemt de heer Sarlet de uitvoering van dit werk op zich.’* In het jaarverslag van 1916-1917, dat in hetzelfde notulenboek is opgenomen en dat wordt voorgelezen in de Algemene ledenvergadering van 11 december 1917, kwam de volgende zinsnede voor: *‘Ons bestuurslid, de heer C.L.F. Sarlet heeft zich veel moeite gegeven om een kaartje samen te stellen en te doen drukken waarop de banen om Haarlem en naar de nabijgelegen gemeenten zeer overzichtelijk worden aangegeven.’*

moment is mij namelijk slechts één exemplaar bekend. De kaart is eenvoudig van opzet: de belangrijkste waterwegen, straat- en grindwegen zijn aangegeven plus de spoorwegen met de stations en uiteraard de steden en dorpen. De kaart is in de kleuren rood, blauw en zwart op een licht grauwwitgele ondergrond. Bijzonder aan de kaart vind ik dat er een stuk boven het Noordzeekanaal staat aangegeven. Het lijkt mij dat ook in strenge winters het Noordzeekanaal werd opgehouden en dat je daardoor geen tochten op de schaats vanuit Haarlem en omgeving kon maken naar het gebied boven het Noordzeekanaal. Wat mij bovendien verbaasde was dat niet de hele ringvaart staat afgebeeld. Leiden haalt de kaart

Dit kaartje is voor f 0,25 verkrijgbaar aan het bureau voor ijsberichten. Het feit dat verschillende daarvan zijn verkocht zal voor den heer Sarlet het bewijs zijn dat zijne werkzaamheden niet alleen voor medebestuurders doch ook door het publiek op prijs worden gesteld. In dezelfde jaarvergadering legt hij zijn bestuursfunctie bij de IJsvereeniging Haarlem en Omstreken neer.

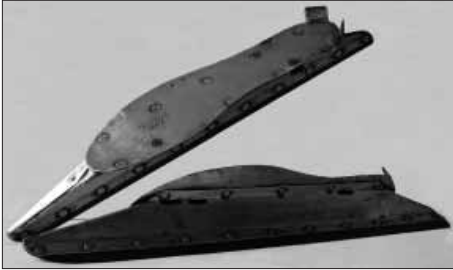
ook niet, terwijl Leiden in die tijd toch een klein beetje het schaatsmiddelpunt van Nederland was. Waarom aan de bovenkant er niet iets vanaf en aan de onderkant iets erbij? De kaart had dan mijns inziens aan belangrikheid gewonnen. Zowel de schaal als de windroos ontbreken ook op de kaart, maar Sarlet was dan ook geen cartograaf. Links onderaan staan nog wel zijn initialen C.L.F.S.

De litho van de kaart van de IJsvereeniging van Haarlem en Omstreken werd gemaakt door de firma Vernhout & Sluïjters in Haarlem. Over de oplage heb ik geen gegevens kunnen vinden, maar waarschijnlijk is die niet al te groot geweest. Op dit

Een 'nieuwe' schaatsenmaker?

Op de jaarlijkse bijeenkomst in oktober in Lelystad kon ik een paar overduidelijk zelfgemaakte noren kopen van Harry Karssies. Op de voetplaat stond de naam van de maker Fa. Weber-Leens.

Het waren geen standaardnoren, maar ze leken enigszins op het type dat in de pioniersfase van de noren gemaakt werd eind 19e eeuw, maar dan van aluminium.

Mijn nieuwsgierigheid was gewekt. Wie was die fa. Weber en hoeveel paar waren er van gemaakt en wanneer?

Na enig zoeken kwam ik in contact met de oudste dochter van de maker. Ze vertelde mij het volgende. Haar vader, Johannes Weber (1913-1980) had vanaf 1938 een smederij annex winkel. Hij verkocht kolen-

kachels en huishoudelijke apparaten, later ook brommers. Daarnaast exploiteerde hij ook nog een benzinepomp. Kortom, een bedrijfje zoals we die zoveel hadden in de vorige eeuw en die nu nauwelijks meer bestaan.

In de winter stond hij op de ijsbaan en repareerde, verkocht en sleep schaatsen. Bovendien zorgde hij voor de muziek op de baan. Om de schaatsen goed scherp te krijgen had hij ook zelf een slijpmachine ontworpen.

Zo rond de vijftiger jaren heeft hij volgens zijn dochter de aluminium schaatsen gemaakt. Hoeveel paar wist zij niet meer, in ieder geval meerdere paren. Later werden met klinknageltjes nog schaatsschoenen op de Noren geklonken.

Kortom, een man die van alle markten thuis was. Zijn dochter zegt: "Wat zijn ogen zagen, maakten zijn handen."

Helaas kwam er een abrupt einde aan de zaak. In 1980 werd Weber slachtoffer van een auto-ongeluk en werd het bedrijf opgeheven bij gebrek aan een opvolger.

Annie Broere

Elfstedentocht-knipsels (2)

Een late Elfstedentocht

De in een winter vroegst gereden Elfstedentocht was die op 16 december 1933. Van in totaal vijftien tochten werden verder zes in januari gereden en acht in februari. De allerlaatste datum was die van de Elfstedentocht van 1986 die pas op

26 februari van start ging. Het verbaast dan ook niet dat het eerste knipsel over deze tocht pas dateert van **11 februari**, over de dikte van het ijs. Op verschillende plaatsen ligt er dan tien tot elf cm, maar "het moet een vloertje van vijftien cm dikte worden". Op die dag hebben trouwens enkele

waaghalzen de tocht al op eigen houtje gereden, met het bericht dat het ijs op de Luts en in het noorden erg slecht is en dat het ijs zeker niet 16.000 deelnemers kan houden. Uit de "achterzijden" van de knipsels maak ik op dat er al volop geschaatst wordt. Een Driegemeententocht van 65 km en een Tweegemeententocht van 22 km, kortebaanwedstrijden, afvalwedstrijden, wedstrijden voor kinderen, en een arresleewedstrijd. Verder een interview met een houdster van een koek en zopie bij Bartlehiem, waar een kop "poeiermolke" f 1.25 kost, dat gedronken wordt uit een gewoon kopje, "út prinsipe brûke wij gjin plestik bekers". En dan nog het verhaal dat vorig jaar het "húske" de hele dag bezet was door Elfstedentochtrijders met hoge nood. Ze werden erheen verwezen met de verwijzing "bij de hûn rjochtsôf". Bij Witmarsum en Kimsward, zo luidt een bericht van **17 februari**, zal flink geklúnd moeten worden, maar dat werd het jaar daarvoor opgelost door een loper uit te leggen, en die kon weer opnieuw gebruikt worden. De gemeenteambtenaar die op dat idee kwam werd later de tapijtkoning genoemd.

Gaat de tocht door?

En dan op **18 februari** een bericht in de krant met de kop "Vandaag besluit Elfstedentocht". Alles is erg onzeker. De wind is naar het noorden gedraaid en de ijsdikte lijkt eerder af dan toe te nemen. Wel is er door de Gedeputeerde Staten met onmiddellijke ingang een vaarverbod ingesteld (later weer opgeheven en

nog later weer opnieuw ingesteld). Op het IJsselmeer is het scheepvaartverkeer geheel platgelegd. In de elfstedentochtroute liggen enkele vervelende knelpunten. Iebele Flapper, rayonhoofd te Bokwerd, begint met zijn dagboek. In het vervolg kom ik op hem terug. Ook de weerprofeten gaan zich roeren. Hans de Jong, de Friese weerman, zegt zijn zegje en ook het hoofd meteo van de vliegbasis in Leeuwarden, Wim Zikkenheimer. De grote vraag is gaat: het dooien en wanneer? .

Weer een dag verder. Het is **19 februari**. Sommige dorpen voelen zich gepasseerd omdat ze uit de route zijn gevallen. Het aantal knelpunten is gestegen tot 35. Er is heel veel gepraat, maar Sipkema ziet het niet meer zitten. Reclamebureaus en ook de Nederlandse Spoorwegen staan in de startblokken voor het geval de tocht toch nog door gaat. Een ijsschaver dendert met een vaart van 40 km per uur over de Dokkumer Ee om deze te egaliseren. De VVV in Leeuwarden raakt overspoeld met telefoontjes na een vals radiobericht dat de tocht doorgaat. Iebele Flapper levert de tweede bijdrage van zijn dagboek. "Alleen bij een Siberisch wonder nog een Elfstedentocht" kopt de krant.

De krant van **20 februari**. Weinig nieuws. Herinneringen worden opgehaald over de tocht die op zaterdag 30 december 1961 zou plaats vinden en ook niet doorging. De dag ervoor was men toen al druk bezig met inschrijven. Maar toen begon het die dag zachtjes te sneeuwen en vervolgens te

regenen, en om 12 uur viel de regen met bakken uit de lucht. Meer dan 2000 ridders waren toen al ingeschreven. Toen volgde de mededeling dat de tocht niet doorging. 's Middags stond het Slotermeer al blank. Voor sommige zakenlui een regelrechte strop. De eigenaar van de Groene Weide in Leeuwarden, het eindpunt van de tocht, had al 35 man extra ingehuurd en bleef met enkele honderden liters snert zitten. En voedselbanken waren er toen nog niet, tenminste niet in Friesland.

It giet troch!

Maar nu verder met die tocht van 1986. Knipsels van de kranten van **21 en 22 februari** ontbreken en de **23ste** valt op een zondag en op die dag is er ook geen krant verschenen. Mijn knipper heeft een steek laten vallen en ik moet maar raden wat er die dagen gebeurd is. Blijkbaar zijn de weergoden de Elfstedenvereniging toch nog goed gezind geworden, want als ik de krant van maandag **24 februari** in handen neem dan kopt deze met "Start wordt woensdag vervroegd naar vijf uur in de ochtend" en "Enorme drukte verwacht...". Zondag is na lang vergaderen de beslissing gevallen dat de 14de Elfstedentocht door zal gaan, op woensdag 26 februari. Op een roerige persconferentie op die zondag om

22.20 uur wordt dit door Siphkema, geflankeerd door de commissaris van de koningin Hans Wiegel en de burgemeester van Leeuwarden mr. John te Loo, meegedeeld. In het traject zitten 17 moeilijke plekken en het aantal klúnplekken kan wel eens uitgroeien tot meer dan dertig. Er worden minstens 18.000 deelnemers verwacht. Ook een klein aantal buitenlanders mag meedoen. In de pers komt een oproep aan de inwoners van Leeuwarden om slaapplekken beschikbaar te stellen. Er wordt gehoopt op 2000 bedden. Op de Bonkevaart zullen 2000 dranghekken worden geplaatst. De politie zal 1200 mensen inzetten en 12 man bereden politie. Er worden 1500 journalisten verwacht. De NOS zet 400 mensen in en de FRAM honderd bussen extra. De Friese steden moeten op die dag de eigen vlag voeren. Het telefoonnet raakt overbelast. Het plan van het tijdschrift Panorama om op die maandag negen marathonrijders de tocht te laten rijden roept veel negatieve reacties op en gaat niet door. Van der Duim die hier ook aan mee zou doen wordt met hooivorken bedreigd. Hans de Jong verwacht stralend weer. "Evert van Benthem bereidt zich in alle rust voor". Iebele Flapper vervolgt zijn dagboek. Veel kranten verschijnen met Elfstedentochtbijlagen.

Alle hens aan dek

De krant van **25 februari**, de dag voor de Elfstedentocht. Onder het kopje "Afgelast wegens Elfstedentocht" staan evenementen die op die woensdag niet doorgaan, waaronder de vergadering van de Provinciale Staten. In verschillende advertenties van bedrijven waaronder de provinciale diensten en banken, wordt aangekondigd dat ze gesloten zijn. De meeste postkantoren zijn ook dicht. Pastoor De Jong kondigt aan dat de viering op aswoensdag niet door kan gaan omdat hij die dag aan de Elfstedentocht meedoet ("Pastoor heeft zeker liever een elfsteden- dan een askruisje"). Verder een oproep van een actiegroep aan grieperige leden van de Elfstedenvereniging, en dat zouden er al gauw zo'n duizend zijn, om hun kaarten aan niet-leden beschikbaar te stellen. Er worden trouwens ook startkaarten te koop aangeboden. Er worden prijzen van meer dan 500 gulden genoemd. Koningin Beatrix zal ontbreken (komt de volgende dag nog rechtstreeks uit Brussel overgevlogen als haar zoon de tocht volbracht heeft), maar Prinses Margriet, mr. Pieter van Vollenhoven en minister Gerrit Brax zullen wel aanwezig zijn. Verder reclames voor baanveegmachines, sneeuwruimers en zand- en zoutstrooiers. De gemeenten worden bestookt met aanvragen voor vergunningen om koek en zopies te plaatsen. Voor de fabricage van zo'n 16.000 Elfstedenkruisjes door Van Kempen en Begeer zal ongeveer 100 kilo zuiver zilver gebruikt worden (6 gr. per kruisje). Een groep apart zijn de schaatsers die nog op houten schaatsen rijden en die

ook van de partij zijn; voor de eerstaankomende is een aparte beker beschikbaar. Voor Amelanders die naar de tocht willen kijken vaart er een extra boot. 's Avonds laat komt er nog een protesterende delegatie uit Achlum naar Leeuwarden met de vlag halfstok omdat de tocht in verband met de ijstoestand niet door hun dorp komt. Mevr. Wortman uit Beilen geeft een doelmatige tip om hielblaren en skythakken tijdens het schaatsen te voorkomen. De commercie heeft het smoordruk om buttons, stickers, shirts, sleutelhangers, ballpoints en wat dies meer zij met opdrukken van de tocht te voorzien. Tichelaar in Makkum stelt een speciaal wandbord beschikbaar voor de winnaar. Voor de eerst aankomende vrouw is ook een bord beschikbaar, maar dan wel een maatje kleiner. Verder worden voor de handel 999 wandborden gemaakt. Op de vliegbasis in Leeuwarden staan 13 helikopters klaar om bij ongelukken ingezet te worden. Reinder Wassenaar is speciaal uit Los Angeles overgekomen om aan de tocht mee te doen (hij haalt de volgende dag Harlingen). Het rayonhoofd lebele Flapper levert weer een dagboekbijdrage.

En dan woensdag **26 februari**, de dag der dagen met de tocht der tochten. Gelukkig is de Leeuwarder Courant van die dag vol-

ledig in mijn collectie aanwezig. Tot de volgende keer.

Minne ledes Nieuwhof

Rijmen van de Roef

In een boekje met de titel `Rijmen van de Roef` en gevuld met dichtsels in sonnetvorm over het goede des levens, wolken, wind, water, blanke zeilen en het spelevaren in Hollands waterlandschappen, vond ik ook twee sonnetten over `IJstourisme`.

Ze zijn geschreven door EPICURIST (= A.T.S. Groen red.) met tekeningen van Guus Inckel.

Copyright 1947 by Contact, Amsterdam.

Toon Kolenberg.

IJSTOURISME I

*Dit steigerhoofd dient `s zomers voor het
hijtschen*

*der zeilen. Bind je schaatsen niet te strak.
dat geeft op verre tochten ongemak;
maar `k zie: je staat al op het ijs en*

draait er je rondjes in het havenrak.

*Wat dunkt je: zullen we te middag spijzen
in Nieuwkoop en op ouderwetsche wijze
in Gouda pijpen koopen en tabak?*

*Heel de Westeinder is een staalblauw
vlak;*

het ijs is ideaal voor verre reizen.

*Daar, waar de zon te ketsen staat op `t dak
der kerk, ligt Kudelstaart en ginds_heel
zwak_*

*zie je Leimuiden uit de parelgrijze
contouren van den winterdag verrijzen.*

IJSTOURISME II

*Wel hem, die door zijn zwerverslust
gedreven,*

*in `t Hollands landschap, op bevroren baan,
de schaatsen dendrend over `t ijs doet gaan;
met breedden zwaai, bij `t zwieren en het
zweven,*

*het smalle staal beheerscht weet uitte
slaan,
om aan het einde van den plas nog even
in felle spurt zijn volle kracht te geven
en, scherp afremmend, plotsling stil te staan.*

*Hij tuurt op `t afgelegd parcours een wijle
en ziet met blijden blik, hoe wonder wel
de gouden garven van het winterriet
accentueeren in het mat pastel
van `t meer; dan wordt de tocht hervat en
`t ijlen
naar wat het doel mag zijn in `t ver verschiet.*

Springskate Jumping Jack

We kennen allemaal de klapschaats, de kluunschaats en ga zo maar door, maar wie heeft wel eens gehoord van de Springskate ofwel de springschaats? Ik niet in ieder geval, tot ik deze exemplaren in handen kreeg. Een ijzerwarenwinkelier had ze in de jaren vijftig in de winkel. Volgens hem was

het de bedoeling op straat met deze dingen schaatspringen te maken en je aldus voort te bewegen. Het schijnt geen daverend succes te zijn geweest. Volgens het foldertje zijn ze in omloop gebracht door handelsmaatschappij Hadee NV in Doorn. Wie het verder weet, mag het zeggen.

Ad de Boer

Natuurijs

Op 15 december 2002 schaatste ik met onze toen 10-jarige dochter Froukje de Zuidlaardermeertoertocht. Na 20 km achter mijn brede rug, had ze er wel genoeg van. Alleen ik nog niet en dus werden er nog twee rondjes aan vast geknoopt. Wat was ze trots op haar 40 km en ik niet minder. Met onze echt verdiende medaille keerden we terug naar Friesland ...

Op vrijdagavond 9 januari 2009 komt Froukje met de vraag of ik zaterdag 10 januari met haar de toertocht op het Zuidlaardermeer wil rijden. Ze smeekt me bijna. Ze hangt me nog even op aan het feit, dat ik haar jaren geleden gedwongen heb, die laatste rond-

jes te doen, terwijl zij eigenlijk niet meer wilde. En om haar verhaal kracht bij te zetten, laat ze haar medaille van toen nog even zien. Tja, moeders, daar kun je niet omheen en dus melden wij ons zaterdagmorgen om kwart over tien bij Meerzicht. Alleen Froukje en ik kopen een stempelkaart. De rest van de familie (Peter, Rikstje en Frank) wil niet stempelen en gaat 'zwart' mee op het ijs. Het is druk in het kleine restaurant, maar het heeft wel iets. De wereld is anders als er natuurijs ligt.

Met kaart en de rest van de familie vertrekken we voor ons eerste rondje op een zonovergoten Zuidlaardermeer. Ikzelf voorop, omdat ik toch na mijn valpartijen op het ijs

wel een beetje voorzichtig ben geworden. Met de wind mee gaat het allemaal vanzelf, maar met de wind op kop wordt er stevig doorgereden. Rikstje en Frank kunnen of willen ons tempo tegen de wind in niet volgen. Als we bijna een rondje gereden hebben, val ik voorover en schraap daarbij nog even met m'n kin over het ijs. Froukje kan niets anders dan lachen, zij vond mijn val nogal 'komisch'. Met nog een paar blauwe plekken erbij, vervolgen wij onze weg voor de eerste stempel. In het tweede rondje moet ik tegen de wind in wat rustiger aan doen, omdat Froukje af en toe haar rug even wil rechten. Volgens haar ben ik warm gedraaid en ga ik versnellen. In het derde rondje halen we achter de brede rug van Rudi Groenendal, Tineke Spithorst met daarachter Rikst en Frank in. Het vierde rondje raken we elkaar kwijt, omdat we bekenden tegenkomen en even willen bijkletsen. Uiteindelijk ga ik met Tineke Spithorst verder. Normaal praten we veel als we bij elkaar zijn, maar dit keer eigenlijk niet. We genieten vooral van het natuurijs en al het moois en lekkers wat daarbij hoort, zoals een kop hete kwast. Iedere keer als ik voorbij Meerzicht kom, ben ik bang, dat er iemand van de familie staat om mij te roepen, maar dat valt mee. Pas in ronde 7 komt Peter me tegemoet rijden met de mededeling, dat de rest naar huis wil. Jammer. Als Froukje me in de gaten krijgt, wil ze als eerste weten, hoeveel rondjes ik heb gereden. Ze had gehoopt, dat ze er net één meer zou hebben gereden dan ik, maar dat feestje gaat niet door. Als we van het ijs willen stappen, is er een

kleine discussie gaande tussen een klein meisje en haar vader. Vader wil naar huis, maar het kleine meisje nog niet. Ik moet erom lachen en Froukje vindt het zielig voor het meisje. Froukje vindt, dat die vader nog maar even moet doorzetten, straks is het natuurijs weer weg. In Meerzicht kunnen we onze medaille gaan halen. '70 km 09' wordt er opgeslagen. De vrijwilligers achter de tafel vinden de 70 km van Froukje wel erg knap. "Ze wilden nog net geen handtekening"; is haar commentaar, als ze weer buiten staat. Als we toch wel een beetje stijf naar de auto lopen, voel ik me een heel gelukkig mens. Wat was het lekker om zo met het hele gezin te genieten van dit moois ...

Vandaag ben ik alleen thuis en het dooit. Er liggen vijf paar schaatsen in de kamer en de verwarming ligt vol met handschoenen en mutsen. Wat was het mooi, al die dagen op het natuurijs. Een mens verandert, als er ijs ligt. Opeens hebben we even tijd voor elkaar en zijn we minder met onszelf bezig, met alles wat we kunnen in deze wereld met onze computers en alle luxe. Natuurijs is een geschenk van moeder natuur... getuige deze foto genomen op 11 januari bij het strandje in Meerwijk.

Aukje de Haan

voor foto zie Vitrine,

Meer mooie foto's van schaatsers op natuurijs:

www.auksfotos.nl

Vitrine

Zuidlaardermeer bij zonsondergang (foto Aukje de Haan)

Onderweg met paard en arreslee, pal tegen een vinnige zuidoosten wind, verzilverd door de rijp op 17 december 2007 (foto: Arnold van Ittersum)

IJclub Lambert Melisz

Foto's van kinderen op de ijsbaan van de ijclub Lambert Melisz te Westzaan (foto's IJclub Lambert Melisz).

10 Jaar Groninger Schaatsmuseum

Halverwege 2008 heeft het Groninger Schaatsmuseum via e-mail een oproep gedaan met de vraag of er leden waren die in het bezit zijn van schaatsen met gegraveerde ijzers.

Op deze oproep zijn positieve reacties gekomen. Tijdens de oktoberbijeenkomst zijn er verschillende paren schaatsen aan het museum in bruikleen gegeven. Deze zijn in de periode van november en december in een speciale tentoonstelling in het Groninger Schaatsmuseum geëxposeerd ter ere van het 10-jarig bestaan.

Hoewel er in de regio door de media veel

aandacht is besteed aan de expositie, stonden de bezoekers niet in drommen voor de deur. De reacties waren zeer positief, zowel wat betreft de schaatsen als de opstelling.

Het Groninger Schaatsmuseum is veel dank verschuldigd aan de volgende personen voor het in bruikleen geven van hun gegraveerde of geciseleerde schaatsen: Frits Locher, Anrie Broere, René Diekstra, Maarten Dijkstra, Matthy van Klaveren, mevrouw Verbeek en Gauke Bootsma.

Alex Kampinga

Groninger Schaatsmuseum

Mijn eigen website! www.opbevorenwater.nl

Zelf vind ik hem heel erg mooi en ik ben er ook wel trots op. Volgens mij is hij het bekijken waard en ik vind dan ook dat ik dit via Kouwe Drukke bekend moet maken. Nagenoeg mijn hele collectie staat er op. Niet alleen de schaatsen, maar ook het reclame- en verpakkingsmateriaal, beeldjes, tegels, medailles en covers van tijdschriften uit binnen- en buitenland, hebbingingen en prullaria, die rechtstreeks of zijdelings iets met schaatsen te maken hebben en die een verzameling compleet maken.

Aan Otto Büttner uit Harderwijk die de site voor mij gemaakt heeft, moet ik een groot compliment maken en ook een woord van dank aan Leen Pfrommer, die een passend voorwoord heeft geschreven, is op zijn plaats.

Ik zou zeggen: trek er zo'n kleine twee uur voor uit of bekijk hem in gedeeltes.

Veel kijkplezier!

Overigens: de hele verzameling is te koop.

René Diekstra

De natten en de drogen

In Kolham lag de boerderij van mijn opa en oma. Van het gemengde bedrijf lag de landbouwgrond richting Hoogezand en de weidegrond in de polder Hamweg-Lageland. Waarschijnlijk behoorde deze polder – dus omdijkt- vroeger geheel tot de boerderij. Later werden delen van deze polder verpacht aan andere boeren, nadat opa en oma naar "de stad" waren verhuisd.

Het was een laaggelegen gebied, vroeger onbruikbaar. Enkele riviertjes zorgden voor de ontwatering: Slochter Ae en de Scharmer Ae. Later werd het afwateringskanaal gegraven naar het Schildmeer en Appingedam. De Woldweg gaat van Groningen via Harkstede, Kolham, Slochteren, Schildwolde, Hellum naar Siddeburen en verder. Bekende namen in het gebied van de polder zijn De

Woudbloem en Het Schaaphok.

In 1956 was het al een week winter in Noord Nederland, toen ik het niet langer kon uithouden in Utrecht en op een dinsdagochtend na het 2e college met schaatskleding enz. de trein pakte en op weg naar de langebaanwedstrijden in Groningen. Logeren bij familie en iedere dag een wedstrijd. Woensdag Scheemda, donderdag zeg maar Noordbroek en vrijdag Hamweg-Lageland.

Midden in het platteland noordwestelijk van Slochteren ligt die polder. Maar een ijsbaan? Er staat een café. Daar kwamen de rijders bij elkaar, 's Ochtends de 500 en de 1500 meter. Dan een lange tafel met ter weerszijden vele borden met heerlijke snert en worst en achter ieder bord zo'n

stoere sterke boerenzoon of anderen en een geanimeerde maaltijd in dialect. Klaas Jan Langerhuizen uit Winschoten was de favoriet. 's Middags de 3000 m.

Mijn neef die zich de situatie herinnerde, wist nog meer: Jij had toen onder een andere naam ingeschreven en jij had het gewonnen. Dit laatste was niet waar; Klaas Jan was de winnaar. Die andere naam zou kunnen want mijn vader moest bij de pachters de pacht innen en ook verhogingen. Alles precies volgens de wet, maar niet prettig. Verschillende pachters hadden moeite met de functie van vader.

Met vervolgens advertenties in het Nieuwsblad van het Noorden: Ijsbaan Hamweg-Lageland is weer open; 39 hectare prachtig ijs. Meer hoefde er niet bij te worden vermeld; iedere Groninger wist waar die ijsbaan ligt. En het is nog steeds zo.

Maar om het zover te krijgen? Wel dat ging als volgt: OP een fiets donkere stormachtige, zaterdagavond omstreeks 1 december kwam een aantal duistere figuren een groot gat in de dijk gegraven en met de schop over de schouder ging men midden in de nacht op de fiets terug naar huis. Was er weer een keer koddebeier op pad dan verdween de schop tijdig in de sloot langs de weg. De volgende dag was er ineens een grote ondiepe watervlakte waarop de golfjes vredig kabbelden. De pachtboeren hadden jaarlijks een vergadering en stevast gingen de verwijten over en weer. De ene groep wilde de polder in de winter onder water zetten om redenen van ijsge-

win: koek en zopie, baanvegers centjes enzo en had daar ter vergadering vele landbouwkundige argumenten voor: het was beter voor de grond, de hooi opbrengst was hoger enz. De andere groep wilde het vanwege andere weidegrondelijke argumenten persé droog houden. Op die vergadering hield uiteindelijk niemand het droog, de discussies liepen hoog op. Mijn vader werd er wel eens bijgehaald maar niets hielp. Steeds weer lag een mooie grote watervlakte begin december te wachten op mooi glad ijs.

Zo ontstond de jaarlijkse strijd tussen "Natten" en de "Drogen". Nog steeds gaat het er bij mijn weten – jaarlijks op deze wijze aan toe.

Om redenen in verband hiermee was het beter – vond mijn vader- dat de boeren ter plaatse niet te weten kwamen dat zijn zoon meedeed aan de langebaanwedstrijd op Hamweg-Lageland. Hij wilde neutraal blijven. Voor mij was het een heel bijzondere ervaring, die ik daar met niemand kon delen: het gevoel om op eigen land aan een langebaanwedstrijd mee te doen. Het gevoel van het eigene van de grond moest ik wel delen met 6 anderen: broertjes, neefjes en nichtjes.

Later dat jaar 1956 verplaatste ik mijn schaatsactiviteiten naar de Elfstedentocht; was die er vervolgens niet dan naar de Noorderrondrit. (1961) Daar kon het geen kwaad en konden mijn broer en ik rustig of eigenlijk nogal hard door Groningen toeren.

Henk J Meijering, Eefde.

Vraag en aanbod - KD35 - 1

Oost-Duitse schaatsen

Teun Wanink is in het bezit van lange schaatsen (model houten noor) uit het voormalige Oost-Duitsland.

De beukenhouten voetstapel is op drie punten vastgeschroefd op het ijzer: voor, achter en in het midden. De hak is ingezaagd en de voorkant van het hout is voorzien van een voetbed.

De schaats is 46 cm lang en het ijzer 2 mm dik. De afwerking is grof en de schaats is erg zwaar.

Inscriptie achter: RIX-CVH

Inscriptie voor: A.H. MEHRING/DRESDEN-RADEBEUL

Een kleine zoektocht op het internet heeft de volgende informatie opgeleverd: de firma A.H. Mehring is in 1913 gestart. Tot 1949 was het bedrijf gevestigd in Radebeul, een voorstadje van Dresden. Hun specialiteit was het maken van zaagmachinebladen.

In 1949 is de fabriek opnieuw opgericht in Hockenheim, vlakbij Mannheim. Het bedrijf bestaat nog steeds en heeft een aantal vestigingen in het buitenland.

Het merkteken RIX staat nog altijd voor zaagbladen van eersteklas kwaliteit.

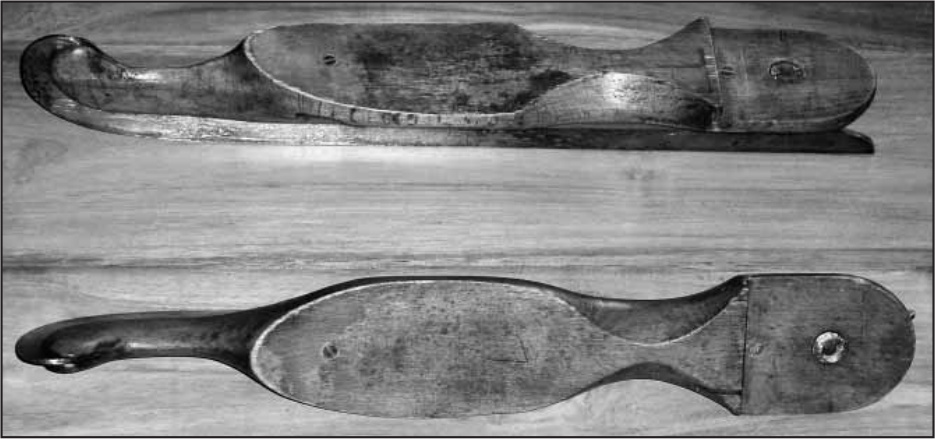
Bron: www.rix-mehring.de

Ik wil graag weten of er nog meer verzamelaars zijn met schaatsen van A.H. Mehring en of het om dezelfde of andere modellen gaat.

Teun Wanink

Vraag en aanbod - KD35 - 2

Wie herkent of kent de herkomst van deze schaats met veiligheidskrul? Houtsoort: beukenhout.
Bevestiging achter met schroef; voor *Teun Wanink*
geklemd in de krul.

Vraag en aanbod - KD35 - 3

Te koop aangeboden tegen elk aannemelijk bod: een arreslee – een zgn. Hollandse ar – eind 19e eeuw in zeer redelijke staat, met een fraai verguld drakenfiguurtje aan de voorkant. (zie foto)
Afmetingen: hoogte 110 cm, lengte 150 cm, breedte 100 cm.

Annie Broere

Ten IJse (3) – Een steekpartij op scaverdinen?

De afzetpunt op de hals van de prikschaats - niet aantoonbaar aanwezig op de Dordtse schaats (zie KD34) - is wel duidelijk zichtbaar op een miniatuur uit een gebedenboek, dat rond 1325 is gemaakt in de Sint-Pietersabdij op de Blandijnberg bij Gent (afb. 1)¹. Evenals de ronding in het loopvlak is het uitsteeksel op de voorste schaats overdreven dik aangezet; het loopt veel te ver door naar onder. In werkelijkheid werd de punt uiteraard zo aangebracht, dat hij niet in de weg zat tijdens de glijfase.

De vele niet-religieuze afbeeldingen in dit psalterium wijzen er op dat het wel eens bedoeld zou kunnen zijn voor een wereldse omgeving. Niet iedereen kon zich echter zo'n duur tweedelig getijdenboek permitteren. Stelt het krabbelaartje daarom misschien

Afb. 1 - jongetje op prikschaatsen

de zoon van een helaas anoniem gebleven adellijke opdrachtgever voor, hier in actie tijdens een van de strenge winters tussen 1320 en 1330? De miniaturist was vast wel in voor zo'n geintje: hij beeldde in hetzelfde boekwerk per slot van rekening ook zichzelf af ... (afb. 2)²

Afb. 2 – De miniaturist aan het werk

Met dit wankele joch zou de indruk kunnen ontstaan dat schaatsen in die tijd slechts kinderspel was. Niets lijkt minder waar ...

In de *Historische Gedichten* van de pastoors Anthonis Stalin en Jacob de Hont (vastgelegd tussen 1430 en 1525) wordt een schaatstafereel beschreven, zoals het anno 1333 in Leuven plaats zou hebben gevonden:

Afb. 3 – Laatmiddeleeuws toernooi en parodie op stokpaarden, Simon Bening, c. 1540

*Daerna zach ic huuthanghen eenen prijs,
So wie met scaverdinen best stake opt
hijs,*

*Met speren, met loeten ende met wannen
Die zou de twee zulveren scaverdinen
beghanghen.*

*Doe wasser een clerck al huut Westfale,
Die stact al ontween, groot ende smale ;
Dese clerck beghinc daer den prijs
Voer alle die heeren tSinte Quintijns opt
hijs.³*

Met een steekspel op het ijs viel er een paar zilveren schaverdijnen (schaatsen) te winnen. Men bestak elkaar niet alleen met speren, maar ook met 'loeten' (stelen) en met 'wannen' (vaandelstokken). Uitgerekend een klerk uit de omgeving van Münster in Duitsland, misschien wel toevallig in de buurt en wie weet voor het eerst op schaatsen, stak alles en iedereen overhoop. Hij kaapte de vette prijs weg voor de neus van 'alle die heeren', van de edelen dus, en haalde daarmee prompt de kronieken! Het evenement moet zich hebben afgespeeld in de buurt van de Sint Kwintenskerk, toentertijd nog buiten de stadsmuren van Leuven gelegen.

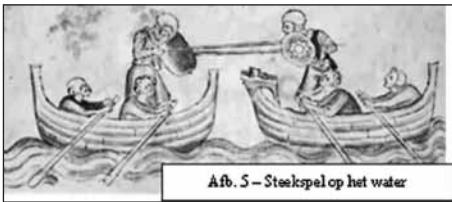
De geciteerde passage lijkt vrij betrouwbaar, maar is mogelijk ontleend aan het Latijn. Die taal kent inderdaad geen specifiek woord voor 'scaverdinen'⁴, al kan het juist om die reden in de oorspronkelijke tekst zijn gebruikt. Qua spelling lijkt het althans meer 14^e- dan 16^e-eeuws. De hamvraag is echter: vond er werkelijk een steekspel op schaatsen plaats?

Steekspelen, doorgaans te paard, waren in de middeleeuwen en ver daarna een razend populair tijdverdrif. Er werd fanatiek voor geoefend met tegenstanders, een vast doelwit of een quintain⁵ (afb. 4).

Dat was bittere noodzaak, want als je in het stof beet stond er meer op het spel dan alleen je eer. Het ging vaak om uiterst ruige gevechten, waarbij door de jaren heen talloze ridders de dood vonden of verminkt raakten⁶. Naarmate de middeleeuwen vorderden, gingen de scherpe kantjes er trouwens steeds meer van af. Zo voerde men holle lanssen in met een stompe punt om elkaar niet al te hard te raken. Bij een voltreffer brak de lans en scoorde je punten⁷. Als de lans schampte, bleef hij heel en scoorde je niet (afb. 3, bovenzijde). Vanaf de 14^e eeuw begonnen ook aanzienlijke burgers zich in de strijd te mengen. Gaandeweg werd het steekspel steeds vaker een groots opgezet spektakel, dat neigde naar het volksvermaak. Zo bestak de elite elkaar herhaaldelijk vanuit roeiboortjes (afb. 5), onder meer tijdens een 'steekpartij' op de Hofvijver in Den Haag in 1395, waarbij ridders elkaar vanaf de voorplecht van de 'scuten' onder luid gejoel van het publiek in de plomp probeerde te stoten⁸. De gewone burgerij wilde ook haar verzetje en bedacht al in een vrij vroeg sta-

dium allerlei parodieën op de steekspelen. Doorgaans vonden deze spottoernooien plaats in februari, als ter gelegenheid van de vastelavondviering, ofwel carnaval, de wereld door de stedelingen op zijn kop werd gezet.⁹ Ze bestaken elkaar bijvoorbeeld op sleden (afb. 6¹⁰), zoals in 1511 op de Vrijdagmarkt in Gent¹¹, of op stokpaarden met molentjes (afb. 3, onderzijde). Aangezien er in Leuven ook 'met wannen' werd gestoken, ging het er dus kennelijk om een spottoernooi met gemengde deelname van burgers en edelen, waarbij heus niet op leven en dood werd gestreden. En als sommige lansen al nep waren, hoe serieus moeten we dan de 'scaverdinen' nemen?

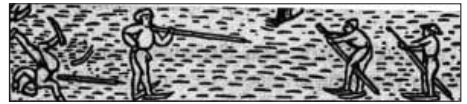

Vast staat dat er ooit steekspelen op het ijs zijn gehouden. In 1174, op de bevroren veenmoerassen ten noorden van Londen, was het nog een grimmig treffen op glissen¹².

In Zweden ging het er ruim drie eeuwen later nog steeds zo aan toe (afb. 7¹³). Hoewel het steken op echte schaatsen - afgezien van Leuven - nergens wordt genoemd, hoe-

ven we er niet aan te twijfelen dat men de ijzers ook voor die gelegenheid onderbond. Gegeven de populariteit van het steekspel én van het schaatsen in hogere kringen, alsmede de wetenschap dat er aanvankelijk wel degelijk op glissen werd gestoken, is het simpelweg ondenkbaar dat de raschte liefhebber het lansspel niet op ijzeren schaatsen zou hebben bedreven.

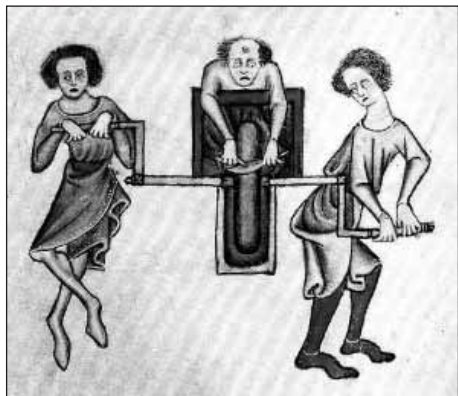

De 'ruige' periode van voor 1300 komt daarvoor het meest in aanmerking. Van groots opgezette, prestigieuze toernooien, die zowel van herauten als deelnemers veel reis- en voorbereidingstijd vroegen, zal vanwege het risico van een vroegtijdige dooiaanval geen sprake zijn geweest. We moeten vermoedelijk eerder denken aan kleinschalige wetkampen op lokaal niveau, spontaan georganiseerd als de gelegenheid zich voordeed. Daarom is het ook niet zo verwonderlijk dat we steekspelen op ijzeren schaatsen nauwelijks tegenkomen in bronnen uit die tijd. En de kans dat zo'n plaatselijk steekpartijtje zou worden afgebeeld in de doorgaans religieus getinte getijdenboeken, was in de 13^e eeuw al helemaal te verwaarlozen.

Als ik het bij het rechte eind heb met bovenstaande theorie, ligt hierin wellicht een verklaring voor de ontwikkeling van de pinkschaats in de tweede helft van de 13^e eeuw. Het model lijkt wel speciaal ontworpen voor

het steekspel: vanwege de prikpunt hield men immers de handen vrij voor schild en lans. Bovendien was de afzet voorwaarts gericht, waardoor de lange lans makkelijker was te sturen. Met een zijwaartse afzet zou de piek veel te veel heen en weer zwaaien en daarmee werd de kans om een voltreffer te plaatsen natuurlijk een stuk kleiner.

Vanwege de gevaren zal het steekgevecht op het ijs van lieverlee in onmin zijn geraakt. Het spottoernooi in Leuven, nog maar een slap aftreksel van de rauwe confrontaties van weleer, was er misschien wel een laatste stuip trekking van.

Het schaatsen had ondertussen al een andere wending genomen, zoals we kunnen zien in de hierboven besproken miniatuur uit Gent (afb. 1). Aangezien de verluchter zeker geen prutser was, lijkt het er op dat hij de meest essentiële aspecten van de schaats met opzet extra heeft willen benadrukken: de punt om mee op gang te komen en, jawel, de ronding voor wat zwier in de slag. Wat mij betreft het vroegste bewijs dat men de zijwaartse afzet

inmiddels onder de knie had. Met als bijkomstigheid dat schaatsen voortaan geslepen moesten worden ... (afb. 8)

De afzetpunt op de hals was nu dus eigenlijk overbodig, maar desondanks is de prikschaats (naast een later te behandelen model) nog zo'n kleine tweehonderd jaar lang gangbaar gebleven. Kreeg men er zonder prikpunt de vaart niet in of hield de aristocratie krampachtig vast aan oude tradities ...?

Niko Mulder (wordt vervolgd)

Bronvermelding:

1. Bodleian Library, Oxford, Engeland: ms Douce 5, fol. 1v-2; zie www.werkijs.nl/canon_2 van Max Dohle voor de gehele afbeelding in kleur
2. Schilderkunst der Lage Landen – Koldeweij e.a. 2006, p. 25; zelfportret miniaturist: Bodleian Library, ms douce 5, fol. 185r
3. Napoleon de Pauw - Middelnederlandse Gedichten en Fragmenten II – 1914, p. 383
4. Max Dohle - Kouwe Drukke 14 (april 2002), p. 5-6.
5. Joseph Strutt – Sports and pastimes of the People of England, book III (1903), p. 105-111
6. Malcolm Vale – Toernooien en hoofse liefde; Sport, spel en ontspanning – 1993, p. 57
7. Joseph Strutt – Sports and pastimes of the People of England, book III (1903), p. 125
8. De Hagenaars en hun hofvijver (1986), p. XIII
9. Herman Pleij – Het gilde van de Blauwe Schuit (1983), p. 48-49
10. www.werkijs.nl weblog Max Dohle 09/08
11. www.gentsefeesten.be
12. Joseph Strutt – Sports and pastimes of the People of England, book II (1903), p. 76
13. Olaus Magnus – Historia om de nordiska folken (1555; uitgave 2001), p. 531

Boek en Zopie

It sil heve – J. Lolkema

Lolkema heeft al diverse elfstedenboeken op zijn naam staan. Ter gelegenheid van 100 jaar elfstedentocht stelde hij dit boek samen. Een prachtige uitvoering van het meest beschreven onderwerp in de schaatshistorie. De rijders die de eerste tocht uitreden worden extra in de schijnwerpers gezet door middel van een korte biografie van de negen mannen. Verder komen alle tochten aan de orde, bijzondere anekdotes, veel randverschijnselen, volop foto's en afbeeldingen. Naar mijn idee heeft Lolkema knap werk geleverd. Voor de echte verzamelaars: van dit boek zijn minimaal vijf verschillende uitgaven bekend. Ruim 220 pagina's. Te koop in de boekwinkel voor € 24.95

Mijn elfstedentocht – Pieter de Groot en Bonne Stienstra

Iedereen die heeft meegedaan aan één van de elfstedentochten heeft wel een verhaal te vertellen. Daar gaat dit boek over. De verhalen van de "gewone" rijders. Zoals die rijder die nog net op tijd in Friesland arriveerde, maar tijdens de tocht zijn schaats brak, schaatsen leende en toch net te laat over de finish komt. Of die rijder die om vijf over twaalf toch nog zijn laatste stempel krijgt.

Leuke korte verhaaltjes om van de zomer in de tuin te lezen en terug te denken aan koudere tijden.

158 pagina's, volop geïllustreerd. Te koop in de boekhandel. Prijs € 14,50

De koude kruistocht – Hylke Speerstra

Ter gelegenheid van 100 jaar elfstedentocht heeft Speerstra elf verhalen geschreven en die op verzoek van de Vereniging Friese Elfstedentocht te boek gesteld. Op zijn bekende, makkelijk leesbare, wijze heeft Speerstra weer een boek afgeleverd dat je nauwelijks opzij kan leggen. Elf pakkende verhalen, waarbij de tocht der tochten centraal staat. Er is een speciaal genummerde serie verschenen, zowel in het Fries als in het Nederlands, voor de leden van de vereniging, maar er is ook een versie verkrijgbaar via de boekhandel.

190 pagina's. Te koop via de boekhandel voor € 25,-

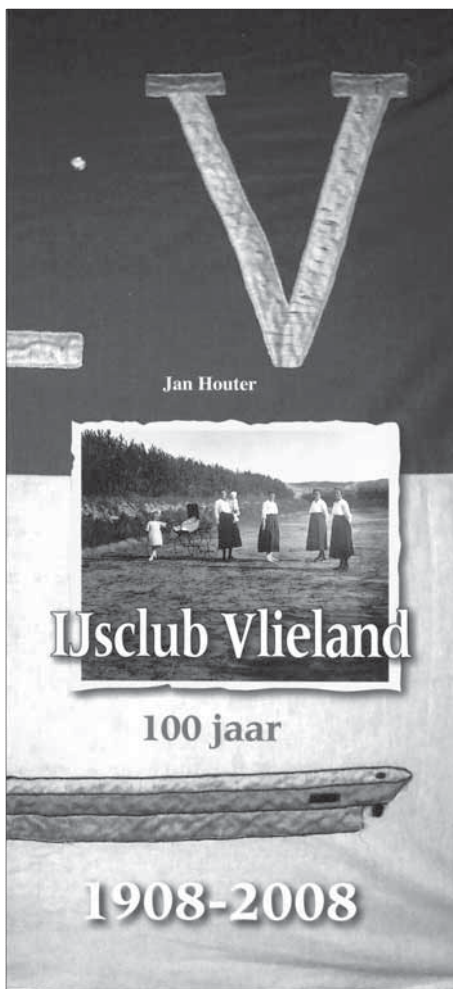
Over de Elfstedentocht is dit jaar naast de al genoemde uitgaven ook nog een herdruk verschenen van "De mannen van '63" van Marnix Koolhaas en Jurryt van de Vooren, met aanvullingen ten opzichte van de editie van 2003. Het Hindelooper Schaatsmuseum, Gauke Bootsma, kwam met IJskoude passie in drie varianten. Een DVD, een boek, en een "special box". Ook de NOS heeft een DVD uitgebracht naar aanleiding van 100 jaar elfstedentocht. Ook hier zijn er twee varianten. De eerste is een dubbel DVD 100 jaar elfstedentocht, en de tweede is dezelfde DVD in combinatie met twee DVD's over de langebaan kampioenen die Nederland heeft voortgebracht.

100 jaar iJclub Vlieland – Jan Houter

Ook op dit waddeneiland heeft men een schaatstraditie. Dit alleraardigste boekje geeft de belangrijkste en opvallendste

gebeurtenissen in de afgelopen 100 jaar op het eiland. Van de eerste wedstrijd in 1912, schaatsen op straat omdat er geen water lag op de ijsbaan, tot priksleewedstrijden in de jaren '90.

104 pagina's, op een wat ongebruikelijk formaat (10 x 22 cm). Te koop via de Vlielandshop.nl voor € 16,50 + porto

IJsclub Otweg, 100 jaar en nog steeds springlevend

Ook de Boskoopse ijsclub Otweg bestaat in 1908 100 jaar. Ook hier was dat een aanleiding voor een jubileumboekje met daarin alles over de oprichting, de diverse wedstrijden, spekkrijderijen, de eigen landijsbaan, de moeilijke periodes, de bijna opheffing in 1972 en het laatste hoofdstuk over de diverse soorten schaatsen van de hand van de bij ons bekende Matthy van Klaveren.

32 pagina's A5 formaat. Verkrijgbaar door overmaking van € 5.50 naar IJsclub Otweg, Boskoop. Rek. nr 30.98.09.568

Doornsche Ijsclub 100 jaar – Annet Werkhoven

Nog een 100 jarige. In blokken van 10 jaar wordt de geschiedenis van de club

op papier gezet. De zoektocht naar een geschikte locatie voor de baan is een vast terugkomend probleem. Van de 400 meterbaan in zwembad "de Woestduin" tot de combibaan aan de Wijngaardsesteeg, waar toppers als Jochem Uytdehaage en Carl Verheijen hun trainingsrondjes skeelerden. De club organiseerde regelmatig wedstrijden, zo is te lezen. De eerste langebaanwedstrijd was in 1936 maar helaas ontbreken de uitslagen. Een prachtig verzorgd boekje, uitgevoerd in full colour. Zeer lezenswaardig.

88 pagina's. Verkrijgbaar door overmaking van € 17.25 naar de Doornsche ijsclub, rek nr. 37.52.42.910

100 jaar ijsclub Baambrugge

De historische kring Abcoude-Baambrugge

heeft een volledig nummer gewijd aan de historie van de ijsclub Baambrugge. In de vorige KD maakte Hedman Bijlsma al melding van het verschijnen van deze uitgave. Maar helaas was deze net te laat binnen om nog in KD34 mee te nemen.

28 pagina's op A4 formaat. Te bestellen voor € 4.- + porto bij A. Boudewijn, te Baambrugge, mail: a3teg@orange.nl

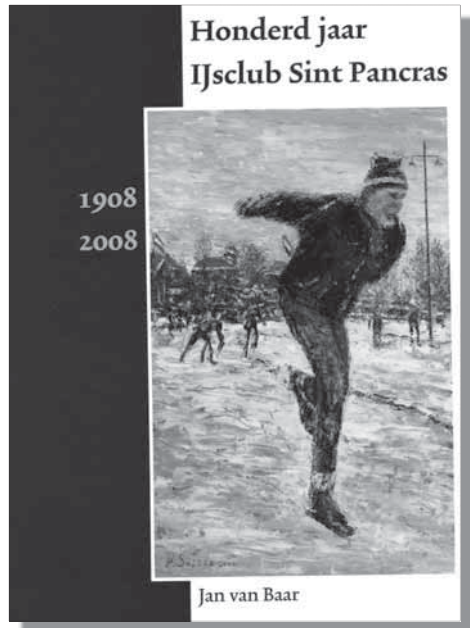
Honderd jaar IJclub Sint Pancras – Jan van Baar

1908 was een goed jaar voor nieuwe ijsverenigingen. Ook de ijsclub Sint Pancras vierde haar jubileum met onder andere een boek over de geschiedenis van de ijsclub. Dit boek beschrijft naast het wel en wee van de club ook het dorpsleven in de afgelopen eeuw. De gebruikelijke onderwerpen komen aan bod. Hoe komt de club aan zijn naam (geen naam) de locaties van de ijsbaan door de jaren heen, bestuursperikelen en diverse wedstrijden. Wat mij in het bijzonder aansprak is dat in de bijlage alle wedstrijden vermeld worden met de daarbij behorende uitslagen, en zelfs de baanrecords. Het is een buitengewoon mooi

boekje geworden, rijkelijk geïllustreerd met honderden foto's en afbeeldingen. Een zeer compleet boek, zeer verzorgd.

167 pagina's. Te bestellen voor € 18,55 (incl. porto) bij J. Visser, te Sint Pancras rek. nr 67.14.39.987 of bij boekhandel de Readshop in Sint Pancras.

Martin van der Bij

Poolsterzegel

Tijdens de najaarsvergadering kan er voor € 6,- een velletje van 10 poolsterzegels worden gekocht. (op = op)

Poolsterpuzzel 2

Poolsterpuzzel 1 in het vorige nummer was geen groot succes. Slechts vijf inzendingen. Speelde het natuurijis parten? Was de inzendtermijn te kort? De verklaring kan niet liggen in de moeilijkheidsgraad, want bij meerkeuzevragen kun je gokken en daarvoor hoef je geen kennis van zaken te hebben. De jury (Teun Wanink en ondergetekende) heeft de volgende antwoorden goed gerekend:

- Vraag 1: Waar is deze schaats gemaakt?
c) Twente
- Vraag 2: Wanneer is deze schaats gemaakt?
d) voor 1875
- Vraag 3: Hoe hoog is de krul?
c) tussen 8 en 12 cm
- Vraag 4: Van welk materiaal is het lint?
b) palingvel
- Vraag 5: De schaats is het product van ...
a) een smid

Kees den Braber en Harry Karssies scoorden het beste met vier van de vijf antwoorden goed. Tijdens de redactievergadering is er tussen de twee goede inzenders geloot en kwam Harry uit de bus als winnaar van een paar Ouderkerkse schaatsen met het

stempel TH. VIS MOERCAPELLEN. In *Van glis tot klapschaats* vermeldt Wiebe Blauw vier maal een Vis als schaatsenmaker, maar geen van allen is afkomstig uit Moerkapelle, een dorpje tussen Waddinxveen en Zoetermeer. Ook in het merkjesoverzicht van het virtuele schaatsenmuseum van Bert van Voorbergen komt deze Vis niet voor. Harry van harte gefeliciteerd met je nieuwe aanwinst!
Harry Karssies is niet alleen de gelukkige

winnaar, maar was ook de enige die heeft begrepen dat de sneeuwbal moet blijven rollen. Hij droeg een object aan voor Poolsterpuzzel 2. We laten het hem zelf toelichten:

Poolsterpuzzel 2

Onlangs kwam ik in bezit van een kleine rode etui gevuld met een ongelooflijk mooi Fries schaatsje. '1886-FRIESCHE

IJSBOND - 1911' was er in gegraveerd, wat verwijst naar het 25-jarig bestaan van de ijsbond. Aan de binnenzijde van het etui staat de naam van de maker van het moois, M.J. Nolet te Leeuwarden (zie foto op de voorpagina).

Het schaatsje riep meteen veel vragen op

en ik ben toen op internet een speurtochtje gaan maken, wat toch wel een verrassend resultaat opleverde. Deze informatie leek mij geschikt om te verwerken in het puzzeltje voor *Kouwe Drukke*.

De winnaar ontvangt een mok, die de vereniging 'De Friesche Elfsteden' op 15 januari 2009, ter gelegenheid van het 100-jarig jubileum, aan haar leden beschikbaar stelde. Kortom, een klein hebbedingetje dat niet misstaat in bijvoorbeeld een elfstedenverzameling.

Vraag 1: Friesche Ijsbond spreekt over een.....?

- a) zilveren schaatsje
- b) verguld-zilveren Ijsbond-schaats
- c) verzilverd Ijsbond-schaatsje
- d) zilveren Ijsbond-schaats

Vraag 2: Wat is de lengte van het schaatsje?

- a) 35 mm
- b) 50 mm
- c) 60 mm
- d) 75 mm

Vraag 3: Wie konden dit schaatsje bestellen?

- a) ijsclubs
- b) bestuursleden van ijsclubs voor hun ereleden
- c) ijsclubs aangesloten bij de Friesche Ijsbond
- d) leden van de Friesche Ijsbond

Vraag 4: Het schaatsje moest besteld worden voor?

- a) 15 januari 1911
- b) 1 januari 1911
- c) 1 december 1910
- d) 15 december 1910

Vraag 5: Wie stelde dit schaatsje beschikbaar?

- a) het bestuur van een ijsclub aangesloten bij de Friesche Ijsbond
- b) het gemeentebestuur van één der Friesche Elfsteden
- c) juwelier M.J. Nolet te Leeuwarden
- d) het bestuur van de Friesche Ijsbond

Vraag 6: Aan wie kwam dit schaatsje toe?

- a) de winnaar van een kortebaanwedstrijd in het jaar 1911
- b) bestuursleden van aangesloten ijsclubs
- c) iedereen die aangesloten was bij de Friesche IJsbond
- d) degene die, op de schaats in 1911, de langste afstand had afgelegd om een wedstrijd te bezoeken

Vraag 7: In het verkrijgen van dit schaatsje gaan.....?

- a) jongens beneden de 18 jaar voor
- b) meisjes beneden de 18 jaar voor
- c) heren voor
- d) dames voor

De spelregels:

- uw oplossing vóór **11 juni 2009** doormailen of opsturen aan Niko Mulder (zie redactie-adres achterin dit nummer);
- onvolledige of onleesbare reacties worden niet in behandeling genomen;
- redactieleden zijn uitgesloten van deelname;
- Harry Karssies en Niko Mulder beoordelen de antwoorden;
- tussen meerdere goede inzendingen

wordt geloot tijdens de redactievergadering;

- de uitslag wordt bekend gemaakt in KD36; er kan niet over worden gecorrespondeerd;
- de winnaar ontvangt als prijs een elfstedenkop (zie hierboven).

U kunt op drie manieren uw bijdrage leveren aan volgende Poolsterpuzzels:

- een foto of scan van een object (schaats, slee, medaille, affiche, boekillustratie, ansichtkaart, postzegel, enz. enz.) insturen als item voor de prijsvraag. De redactie heeft de eindverantwoordelijkheid over de keuze van het item en de vraagstelling;
- een object beschikbaar stellen als prijs. Dat hoeft uiteraard geen topstuk te zijn, maar wel iets dat redelijk gewild is. Bijvoorbeeld iets waar u zelf minder waarde aan hecht, maar dat voor anderen wél interessant is;
- en tenslotte: op tijd uw oplossing insturen, uiteraard.

Veel succes met uw speurtocht naar de oplossing van de tweede Poolsterpuzzel!

Harry Karssies en Niko Mulder

Er komt geen speciale natuurijseditie van Kouwe Drukke

Een aantal lezers heeft belevenissen op het ijs tijdens de afgelopen winter aan het papier toevertrouwd en toegezonden aan Kouwe Drukke. Naar aanleiding daarvan kwam de redactie op het idee om een speciale natuurijseditie uit te geven en dit idee is ook gecommuniceerd naar enkele inzenders.

Voor een extra uitgave blijkt echter geen financiële ruimte te zijn; daarom zullen de ingezonden verhalen in de komende edities van Kouwe Drukke worden geplaatst.

Redactie Kouwe Drukke

Kouwe Drukte

Kouwe Drukte is een uitgave van de Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten, en verschijnt driemaal per jaar. Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij: **Wim van Herk, tel. 0180 663092, e-mail: secretariaat@stichtingdepoolster.nl**

Redactie-adres

Niko Mulder (schaatsen gerelateerde artikelen) Martin van der Bij (overigen)
Schoener 48-01 Landweg 50
8243 XT Lelystad 3833 VM Leusden

Redactieleden Kouwe Drukte en website

Martin van der Bij	033 4948901	m.vdbij@planet.nl
Matthy van Klaveren	0251 241492	matthy.klaveren@orange.nl
Marnix Koolhaas (web)	020 4681912	m.koolhaas@vpro.nl
Niko Mulder	0320 251663	n.mulder@hccnet.nl
Caroline van Staaveren (web)	023 5651597	redactie@stichtingdepoolster.nl
Nol Terwindt	0485-318056	nol.terwindt@inter.nl.net

Opmaak en druk

Drukkerij De Gans, Amersfoort

Bestuursleden Stichting "De Poolster"

Huib Snoep (<i>voorzitter</i>)	0252 688699	voorzitter@stichtingdepoolster.nl
Maarten Dijkstra (<i>secretaris</i>)	072 5610916	secretariaat@stichtingdepoolster.nl
Wim van Herk (<i>penningmeester</i>)	0180 663092	administratie@stichtingdepoolster.nl
Alex Kampinga (<i>contactpersoon veilingen</i>)	0251 241492	veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl
Caroline van Staaveren (<i>contactpersoon redactie</i>)	023 5651597	redactie@stichtingdepoolster.nl

Ledenadministratie

Wim van Herk, Opperduit 476, 2941 AT Lekkerkerk, tel. 0180 663092

Stichting De Poolster

<http://www.stichtingdepoolster.nl> secretariaat@stichtingdepoolster.nl

Lidmaatschap

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 23,- over te maken op gironummer 4324260 t.n.v. Stichting De Poolster met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2008-2009. Graag dan ook uw adresgegevens doorgeven aan secretariaat@stichtingdepoolster.nl.

Kopij

Voor Kouwe Drukte nummer 36, oktober 2009, moet de kopij en oplossingen Poolsterpuzzel 2 uiterlijk 11 juni 2009 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie.

De artikelen in Kouwe Drukte mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publikaties.

